

6118

6119

6120

6121

24571

24572

891.99

U-68

2011

12003

ՀՐԱՏԱՐԱՆԿՈՒԹԻՒՆ ՄՈՎՍԷՍ ԹԱՐՎԵՐԴԵԱՆԻ

891.99

Ա. 68

Այ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՑ ԴՈՒՐՍ

Վ. Զ. Դ. Կ.

Գ Ր Ե Ց

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԱՊՐԷԼԵԱՆ

Ա.

ТИФЛИСЪ

Типографія И. Мартirosianца, Орбел. ул. д. № 1—2

1893

3869

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԶԻԳՈՒՄԻՆԱՆ

Дозволено цензурою Тифлисъ, 30-го апрѣля 1893 г.

3688
472

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՑ ԴՈՒՐՍ

Ա.

ՀԱՅՐ ԵՒ ՈՐԴԻ

Բաղդադի էր երբեմն Ապրոյէնց յայտնի ընտանի-
քը Տ. գիւղում, Այդ ընտանիքի մարդասէր և աս-
տուածաբան գիւղի Օհանը ունէր քառասուն օրա-
վար վարելահող, երկու ընդարձակ այգի, մի համեստ
տուն գեղեցիկ պարտիզով և բազմաթիւ անասուն-
ներ: Բոլոր ունեցածովը նա պարտական էր միայն
իր տոկուն աշխատասիրութեանը. այդ պատճառով
նրա ամբարն ու մառանը միշտ լիքն էր ցորենով և
գինով:

Չէն էր Օհանի օջախը, չէն էր նրա տունը Աս-
տուծու տուած ամեն բարիքներով, Այդպէս էլ կը
մնար, եթէ գերդաստանի բանող ձեռքերի թիւը չը
պակասէր: Բայց գիւղացու ճակատագիրը այսպէս էր
որոշել, զժբաղդութիւնն ու թշուառութիւնը շու-
տով բաց արին իրանց լայն դռները: Օհանի սիրելի
կինը շուտով հեռացաւ այն երջանիկ աշխարհը, որ
սպասում է ամեն մի մահկանացուի: Չատ չանցաւ,
որ նրա երկու մատաղահաս տղաները նոյնպէս մտան

հողի ցուրտ գիրկը, կարծես չուզենալով բաժանուել իրանց թանկագին մօրից, դէպի որը անհուն սէր էին տաճում:

Ի՞նչ ուրախութիւն ունէր Տերունի Օհանը: Թըշուառ հայրը միայն մի մխիթարութիւն ունէր. այդ, նրա միակ կենդանի մնացած զաւակն էր: Արմենակը, — այդպէս էր որդու անունը, — քսանամեայ էր, առողջ կազմուածքով, սակայն ասերջանիկ հօր վատ հսկողութեան տակ լինելով, կամակոր բնաւորութիւն էր ստացել:

Տերունի Օհանը եօթանասուն գարուն տեսած մարդ էր. ամրակազմ և ժիր էր մինչև իր սիրելիների մահը, սակայն նրանց կորստից յետոյ սկսեց թուլանալ, օր աւուր մօտենալով գերեզմանին:

Երեկոյ էր: Տերունի Օհանը նստած էր իր պարտիզում, անձնատուր լինելով պէս-պէս մտածմունքներին: Նա, անտրտունջ մարդկային Արարչից, ասում էր իր մտքում. «Թող օրհնած լինի Քո կամքը» և ապա աչք դարձրեց դէպի բնութեան հիասքանչ տեսարանը, որ այդ ժամանակ բացվում էր նրա առաջ:

Արևը իր վերջին թոյլ ճառագայթները սփռել էր կանաչագարդ պարտիզի վրայ, որոնցից մի քանիսը ազատուելով ստուերախիտ խնձորենիներից և սաղարթախիտ տանձենիներից, ընկել էին Տերունու դալկացած դէմքի վրայ: Օհանը քնից նոր սթափուածի պէս եղաւ և այս ու այն կողմը դիտելով հառաչեց. «Երանի՜ թէ կինս և զաւակներս փոքր ինչ էլ վայելէին Քո տուած բարիքները, ներիր մե-

ղաւորիս, սուրբ լինի Քո անունը: Երևի կամքդ այդպէս է...»

Տխուր էր հայրը, տրտում — նրա հոգին: Արմենակը, նկատելով հեռուից հօր մեղամաղձոտ դէմքը, մօտեցաւ նրան և հարցրեց:

— Հայրիկ, ինչո՞ւ ես հառաչում, ի՞նչ է պատահել քեզ:

— Ի՛հ, խորը հոգոց հանելով պատասխանեց հայրը, ինչս մնաց ուրախանալու. Աստուած խլեց մեզանից մօրդ ու եղբայրներիդ...

Տերունին հազիւ արտասանեց այդ խօսքերը, որ սկսեց երելաչի նման հեկեկալ: Անտարբեր Արմենակի խիղճն էլ ըռպէսպէս զարթնեց, նրա աչքերում երևացին արտասուքի կաթիլներ:

Օհանը շարունակեց:

— Ես էլ ահա մօտենում եմ գերեզմանին...

— Ինչո՞ւ հայրիկ, ընդհատեց Արմենակը, դու դեռ շատ պէտք է ապրես:

— Այո՛ որդեակ, նորից խօսեց հայրը, եթէ մշտապէս մնայիր մօտս, քո հայրենի երկրում և մտքիցդ հանէիր քո մտադրութիւնը, ես դեռ կապրէի: Զատ անգամ լսել եմ քեզանից, որ թողնեմ քեզ հեռու աշխարհ գնալու բաղդ որոնելու համար: Ես արդէն Տերացել եմ. վաղ թէ ուշ պէտք է մեռնեմ. կաց այստեղ. ժառանգիր իմ քրտինքով ձեռք բերած կալուածները. տեսնում ես, ես արդէն ուժասպառ եմ լինում, ինքդ կառավարիր, պսակուիր, և քո ձեռքով մի բուռն հող աճա՛ դամբարանիս վրայ: Իսկական բաղդը հողի մէջն է: Լսիր խրատս. մի գնաց հայր ե ի ք ի ց դ ու ը ս, դէն ձգիր պանդխտութեան

կործանիչ գաւազանը և ապրիլի քո զարամեալ հօր հետ:

— Յնորամիտ մտադրութիւնդ, շարունակեց Օհանը, դէպի կորուստ է տանում քեզ: Ո՛րքան թշուառներ ճաշակել են պանդխտութեան աւերիչ ներգործութիւնը, քանի քանի թշուառ պանդխտներ տըքնում են օտարութեան մէջ ծանր բեռների տակ, մատնուելով սովածութեան և քաջբացելով իրանց առողջութիւնը: Նայիր մեր հարեւան Ստեփանին, որ նոր է վերադարձել պանդխտութիւնից. ո՞վ կը մտածէ թէ նա երեսնամեայ կայտառ երիտասարդ է. նա դեռ չբացուած արդէն թառամել է. այնպէս հալ ու մաշ է եղել, որ միայն ոսկորներ է մնացել. յիշիր Սաքօին, որ ծանր բեռի տակ ընկնելով, մեռնում է օտարութեան մէջ, հեռու սրտացաւ բարեկամներից: Եթէ չես լսի ինձ, վերջը կփօշմանես, բայց ես այնու ամենայնիւ տալիս եմ իմ հաշրական օրհնութիւնը:

— Թող Աստուած օրհնի քո սերունդը, ասեց Տերունին, թող աճի ու զօրանայ հայր Աբրահամի որդոց նման. չպակասին քեզ իմ քրտնալմաստակ կալուածները, այլ աւելանան: Այժմ դու գիտես:

Որդին կարծես չէր լսում հօր խօսքերը, որոնք մեզմ քամիների նման դիպչում էին նրա ականջներին և չեա մղվում:

Արմենակի ներսը մի տեսակ հոգեկան ալէկոծութիւն էր տիրում. գնալ թէ չգնալ, ահա այն խօսքեր, որոնք անդադար տակնու վրայ էին լինում նրա ուղեղում: Դէպի իր թշուառ և գթառատ ծնողը արդէն քարացել էր սիրտը, տեղի տալով մի բաղ-

ձանքին, որ մղում էր նրա դէպի բաղդը...

— Ո՛չ, ասաց պանդխտութեան ծարաւով բռնուած Արմենակը վճռական կերպով, գնալ, թէկուզ ամբողջ գիւղ ինձանից զոհ ալահանջուէր, ես անշուշտ պէտք է գնամ:

Բ.

Կ Ա Յ Ծ

Անշուշտ ընթերցողը ուզում է իմանալ, թէ ի՞նչն էր ստիպում Արմենակին թողնել հայրենի երկիրը, սեփական կալուածներն ու դիմել պանդխտութեան:

Փոքր ինչ չեա դառնանք:

Երկու տարի առաջ Օհանը ուղարկում է իր որդուն զանազան պատուէրներով և ջանձարարութիւններով, Վ. քաղաքը: Արմենակը թէ տնային և թէ դրսի աշխատանքի հետ վաղուց մասնակցութիւն ունէր, որին շատ օգնում էր հօր անդուլ աշխատութեան կենդանի օրինակը: Արմենակը երկու անգամ եղել է Վ. քաղաքում գնելու իրանց հարկաւոր պիտոյքները կամ արտահանելու անասուններ և գիւղական-տնային արդիւնաբերութիւն: Առաջին անգամ արդարացրեց հօր յոյսերը, գեղեցիկ կատարելով նրա պատուէրները, երկրորդ անգամ նոյնպէս, սա. կայն մի դէպք, մի անակընկալ կաջ՝ բորբոքեց նրան և կապեց քաղաքի հետ:

Աշնանային հոգմաշունչ օրերից մէկն էր, երբ Արմենակը երկրորդ անգամ հասել էր Վ. քաղաքը:

մութը արդէն պատել էր, այդ պատճառով և նա գիշերեց այնտեղ։

Վաղ առաւօտեան, երբ արեւը նոր էր բարձրանում հորիզոնից, իր ոսկէժպիտ ճառագայթները ցրուելով այս և այն կողմը, Արմենակը գլուխը բարձրացրեց, դարձաւ դէպի արեւելքը ու երեսը խաչ հանեց և գնաց իր գործին։

Նրա բերած բոլոր ապրանքները՝ թէ անասուններ և թէ ուրիշ զանազան մթերքներ ի տես էր հանել քաղաքի շուկայում։

Յաճախորդների թւում աչքի էր ընկնում Վ. քաղաքացի առաջին կարգի վաճառական՝ Սահակ Լեւոնեան, որը սովորութիւն ունէր առաւօտները ամենից վաղ զարթնել։ Այդ առաւօտը նա ըստ իւր սովորութեան ամենից առաջ շուկայ էր եկել։ Նա պարապում էր գինու և անասունների առուտորով։ Չնայելով իր մեծ շրջանառութեան, սաստիկ ժպտ էր. իսկ որտեղ տեսնում էր մի շահ, մի ակնկալութիւն, առ ժամանակ մի, այն էլ մեծ շգուշութեամբ թափահարում էր իր զրպանները։

Սահակը շուկայում պատահելով Արմենակին, մօտեցաւ նրան և հարցրեց.

— Ի՞նչ ունես ծախու։

— Ոչխար, տաւար, ալիւր, իւղ, բոլրի, պանիր, էլ ի՞նչ էք ուզում, պատասխանեց նա։

— Տաւար շատ ունես։

— Քսան ու հինգ գլուխ։

— Ո՞րտեղ են։ Գնանք տեսնենք։

— Մօտակայ բակումն են։ Համեցէք։

Երկու ծառաներին Արմենակը թողնելով շուկայում

գտնուած իր մնացած ապրանքների մօտ, ինքը առաջնորդեց Լեւոնեանին դէպի բակը։

Լեւոնեանցը տեսնելով նրանց (տաւարի) պարարտութիւնը, իր սրտում ուրախացաւ, սակայն արտաքուստ ահաճութիւն երեացրեց ասելով։

— Այնքան էլ լաւ չեն, գինը հնց է։

— Աղբ, ասաց Արմենակը, եթէ չես հաւանում, թող մնայ. էլ ի՞նչ հարկաւոր է սակարկութիւն անել։

Լեւոնեանցը տեսնելով, որ գիւղացու մէջքը պինդ է, որ այդպէս է խօսում, խօսակցութեան ձեւը փոխեց. նա նկատելով, որ գնողների թիւը հետզհետէ ստուարանում է, անմիջապէս Արմենակին հրաւիրեց իր տունը ասելով։

— Գնանք մեր տուն։

— Աղա, շնորհակալ եմ, չհասկանալով Լեւոնեանցի անսպասելի հրաւերի միտքը։

— Գնանք տուն, տաւարդ էլ կառնեմ և ուրիշ ապրանքներդ էլ. փողը հետս չեմ մանածում, տանն է։

Արմենակը այլ ևս չհակառակուեց և յետեց աղային դէպի նրա տունը։

Սահակի տունը զարդարուած էր կէս եւրոպական և կէս ասիական ճաշակով։

Տանտէրը հրաւիրեց Արմենակին մի բաժակ ոսմանուշ անէ և ապա սկսուեցաւ նրանց սակարկութիւնը։

Գործը վերջացնելուց յետոյ, վաճառականը տուեց պատկանեալ դրամը, հանելով երկաթէ արկղիկում ամուր փակուած տեղից։

Լսուեց մերձակայ սենեակի դրան բացուելը և երևեցաւ մատուցարանը թէյի բաժակներով, որ բռնել էր մի հրաշալի արարած։

Բերողը տան տիրոջ

միակ աղջիկն էր, նրա սիրելի հացկանուշը: Օրիորդի սևորակ հրացայտ աչքերը, գանգուր մազերն ու վաշելուչ հասակը միանգամայն չափշտակեցին կոշտ գիւղացուն: Նա անզգայաբար վերցրեց թէյի բաժակը, միայն չէր հաշտվում այն մտքի հետ, թէ տեսածը մարդկային արարած է:

— Սա երկնքից եկած հրեշտակ կը լինի մտածում էր Արմենակը: Հացկանուշի սևորակ աչքերն ևս ուղղուեցան դէպի անձանօթ հիւրը:

— Խնդրեմ ծանօթանաք, սա իմ միակ աղջիկս է: Արմենակը անել դրութեան մէջ էր գտնվում, չէր իմանում ի՞նչ անէր, մի փոքր ապշածի պէս նայելուց չետոյ, օգնութեան հասաւ նրան բնազդումը. տեղից վերկացաւ և խորը գլուխ տուեց օրիորդին:

— Չատ ուրախ եմ, ժպտաց քաղաքավարութեամբ օրիորդը:

— Աղջիկ պարոն, դու որ ուրախ ես, ես աւելի ևս ուրախ եմ:

Հացկանուշի կարմրափալ շրթունքների վրայ նորից փալեց մեղմիկ ժպիտը և անշատացաւ:

Մինչդեռ վաճառականը իր գործն էր տեսնում շարունակելով խօսակցութիւնը գիւղացու հետ իրանց ապագայ առևտրի մասին, նրանց կենցաղավարութեան, կարողութեան վրայ զանազան հարցեր էր տալիս, նա բացի կցկտուր անիմաստ պատասխաններից ոչինչ չէր ասում:

Արմենակի սիրտն ու ուղեղը պաշարել էին հրաշալի օրիորդի վայրկենական ներգործութիւնից. նրա կոշտացած սիրոյ լարերի մէջ գտնուեց մի բարակ

լար, որ պահուած էր չքնադատեսիլ հացկանուշի համար:

— Ի՛նչ պատահեց քեզ, հարցրեց Լեոնեանցը նկատելով գիւղացու աչալուած կերպարանքը:

— Ոչինչ, աղա, ճանապարհիցն է, մի քիչ քէֆս տեղը չէ:

— Գնա, հանգստացիր. այսուհետեւ մենք ծանօթ լինենք, մեր տունը հօ աշտմ չէս մոռանայ:

— Չնորհ... էլ չկարողացաւ ասել Արմենակը և հարբածի նման դուրս եկաւ աղալի տնից:

Արմենակը մտամոլոր գնում էր փողոցով. անցորդների բազմութիւնը, կառքերի անընդհատ դրդոցը փոքր սթափեցրին նրան, նա անզգայաբար անցաւ ծառուղին ու նստեց մի նստարանի վրայ, անձնատուր լինելով երիտասարդական զառանցանքներին:

«Որչափ հրաշալի է իմ տեսած օրիորդի սիրուն պատկերը. որչափ գեղեցիկ է սիրոյ այդ հրեշտակը. քո սև գիշերի նման աչքերը, քո վարդաշուք թրշերը կախարդել են ինձ. հացկանուշ, արդեօք ի՞նձ պէտք է պատկանես. ես հոգով սրտով արդէն նուիրուած եմ քեզ.»

Արմենակը երևակայում էր իրան օրիորդի գրկում, երազում էր ապագայ հարսանիքը ամենավարդազոյն կերպով, բաց կիրադործուէր, նա բաւական թուլացել էր և գտնվում էր մի տեսակ անբնական դրութեան մէջ, որ անցորդներից մէկը նկատելով իր ծանօթ գիւղացուն, մօտեցաւ և ձեռքը ուսին թափահարելով, հարցրեց:

—Արմենակ, այդ դու ես. երբ ես եկել, ի՞նչ կայ, ի՞նչ կհայ: Անճանօթը աւելի մօտից դիտելով նրա սպրդնած երեսը, աւելացրեց.

—Ի՞նչ է պատահել. հօ հարբած չեմ:

—Ա՛խ... խորը հոգոց քաշեց Արմենակը և ուշքի գալով ճանաչեց Մեսրոպ Գաճաճեանին, իր նախկին յաճախորդներին մէկին:

Ոչ մի հարց չստելով, Արմենակը պատասխաններ էլ չտուեց, այլ սկսեց ինքը հարցնել.

—Աղա Մեսրոպ, Սահակ աղային ճանաչում ես:

—Ճանաչում եմ. շատ անախտան մարդ է: Ի՞նչ կայ որ:

—Բաս նրա աղաւնդն:

—Աղջկանը, Հայկանուշին:

—Այո:

—Ճանաչում եմ. ի՞նչ ես ուզում:

—Ոչինչ, ինչո՞ւ մարդու չի տալիս. ուզողներ չունի:

—Ուզողներին համարանք կ'այ, բայց հայրը դեռ ոչոքին չի տալիս:

—Նա սպասում է, աւելացրեց Գաճաճեանը, որ ուզողը իր նման հարուստ անուանի վաճառական լինի և ոչ ինձ ու քեզ պէս:

Նոյն իսկ ես ամբողջ երեք տարի նրա յետեւից ման եմ եկել, նոյնպէս և ուրիշ շատ փեսացուներ, բայց հայրը ամենքիս էլ մերժել է:

Գաճաճեանի վերջին խօսքերը կարճեւ սառը ջուր ածեցին սիրաբորբոք դիւղացու վրայ և նորից սկսեց մտածել...

—Ի՞նչ ես շատ խորը մտածում. դու խօս չես ուզում առաջարկութիւն անել. Այդ ցնորքները մտա-

հան արա. ինչպէս էլբրուսն ու Աագբէկը իրար չեն դիպչի, այնպէս և դու ու Հայկանուշը:

—Գիւղացին մարդ չի. սրտեղած դիմեց Արմենակը փիլիսօփայութեանը:

—Ինչպէս թէ մարդ չէ. մարդ է, այն էլ ամենաանհրաժեշտ տարր է կենցաղավարութեան համար, բայց հասկացողութիւնները տարբեր են:

—Բա ինչո՞ւ նա ինձ իր տուն հրաւիրեց և այդ կայծը գցեց սրտումս, ընդհատեց գիւղացին:

—Դու որ տաւար չունենայիր, լայաղ էլ չէր անի քեզ ձայն տալու, ուր մնաց թէ տուն հրաւիրելու:

—Միթէ կարելի բան է, որ Հայկանուշը ուրիշին լինի, ասեց միամտաբար Արմենակը:

—Քանի սէրդ նոր է, յարեց Գաճաճեանը, տես գործդ, վերջացրու. բոլորը և զնա տուն: Հայրենիքից դուրս դու փրկութիւն չես գտնի: Մնաս բարեաւ, մեկնեց Գաճաճեանը իր ձեռքը և շտապ քայլերով հեռացաւ:

Մի շաբաթ Արմենակը մնաց քաղաքում:

Իրան տուեց հարբեցողութեան, և բոլոր ձեռք բերած փողերը կամաց-կամաց վատնում էր. որոնում էր Հայկանուշին, բայց էլ ոչ մի տեղ չէր պատահում:

Յուսաբէկ և ձեռնունայն նա վերադառնալ իրանց հայրենի Տ. գիւղը: Հայրը տեսնելով, որ որդին ոչինչ դրամ չի բերել այնքան տարած ապրանքի փոխարէն, լուեց և խրախուսելու համար ասաց. «Ոչինչ, որդի, շահն ու վնասը ընկերներ են»:

Երիտասարդ Արմենակը փոխուեցաւ, ծուլացաւ ա-

մենաթեթեւ գործ անգամ կատարելուց. սիրոյ կայծը մեծ հրդեհ էր առաջացրել նրա սրտում. անդադար բորբոքվում էր նա և մղում նրան դէպի օտարութիւն. Ահա թէ ինչո՞ւ մինչև անգամ իր զարամեալ հօր աղերսալի խրատներն անգամ անզօր հանդիսացան նրան իր հայրենի երկրի հետ կապելու համար:

Գ.

Յ Բ Ա Ժ Ե Ձ Տ

Պարտէզից դուրս գալուց յետոյ Արմենակը պատրաստուեցաւ ուղևորուել դէպի Վ. քաղաքը, ուր բաղդ և երջանկութիւն ներկայանում էին ոսկեվառ գոյներով:

Վերջին անգամ նայեց իրանց դիւղի շրջակայքի դալարազարդ դաշտերին, հրաժեշտ տուեց հայրենի բլուրներին, թաւ անտառներին և ծաղկաթիթեթ աչգիներին: Նա ցնորուածի պէս ման էր գալիս մինչև մութը կոխելը, որից յետոյ դիմեց դէպի իրա պապենական տունը, ուր հայրը նստած երեկոյեան աղօթքըն էր մընջում:

Աւանդական ակնածութիւնից յետոյ, որպէս զի հայրը վերջացնէր իր մաղթանքն առ Աստուած, որդին դարձաւ դէպի նա անելով:

— Հայրիկ, ես վճռել եմ զնալ. օրհնի՛ր վերջին անգամ ճանապարհս և թոյլ տու՛ր ձեռքդ համբուրեմ:

— Թող Աստուած լինի օրհնողը. բայց աջս համբուրելու արժանի չէ անհնազանդ որդին:

— Զեմ կարող չգնալ, հայրիկ:

Օհանը նորից փորձեց խրատներ կարդալ իր որդու գլխին, որպէս զի մտահան անի իր կործանիչ մտադրութիւնը, բայց ի զուր. տեսնելով որդին անդրդուելի է իր վճռում, ասեց.

— Գնա, Աստուած քեզ հետ, բայց չիշիր իմ վերջին անգամ ասած խօսքերս. «հայրենիքից դուրս ցաւ և տանջանք է»:

Սակայն Արմենակի միտքը զրաւուած էր հակնառնով. նա շուտով դուրս եկաւ, գնաց ընկերներով անտառը, ուր և գիշերեց:

Ամուսնու և որդոց մահը, և եթէ դրա վրայ էլ աւելացնենք Արմենակի վճիռը, կարելի է հասկանալ, թէ ի՞նչ հարուած կարող էր տալ զառամեալ ծերունու կարճատև կեանքին: Օհանի օրերը համրած էին. մահուան հրեշտակը արդէն երգիկիցն է նայում. Այդ գիշերուանից նա անկողին մտաւ և այլ ևս չվերկացաւ տեղից:

Հետեւեալ օրը Արմենակը ընկերներով վերկացաւ գնաց իրանց պարտէզ, ուր հայրը սովորութիւն ունէր ամենից վաղ դուրս գալ և նստել իր սիրած թթենու տակ, նա ուզում էր մի կերպ չաջողեցնել, որպէս զի կարողանայ մի հնարքով նրա ձեռքը համբուրելու:

Հայրը պարտիզում չէր. որդին զարմացած մնաց այս և այն կողմ նայեց, որոնեց, պատահողներին հարց ու փորձ արեց և ամենքիցն էլ իմացաւ, որ այսօր չեն տեսել Օհանին:

Արմենակը արագութեամբ մտաւ իրանց տունը և

տխուր տեսարան ներկայացաւ նրա աչքերին: Ծե-
րունին վրդովուած դէմքով, բաց միանգամայն ան-
շարժ դրութեամբ պարկած է անկողնում: Ձայն
տուեց, պատասխան չկալ, շօշափեց և տեսաւ մար-
մինը սառած:

Օհանի հոգին վրդովուելով երկրաւոր տանջանք-
ներից, նոյն գիշեր սլացել էր դէպի չաւիտենակա-
նութիւն, ուր չկալ վիշտ, ուր չկալ տառապանք:

Կուսական սիրոյ զգացմունքը առ ժամանակ տեղի
տուեց հայրական սիրուն, արտասոսկաբին աչերով
թաղեց հօրը, նրան—որի դառն քրտինքով վաստա-
կած կալուածները պիտի քայքայուէին որդու չամա-
ուութիւնից: Օհանը դեռ օրհասին գուշակել էր ի-
րանց օջախի մօտալուտ քայքայումը:

Արմենակը միայնակ է:

Այժմ նա մտածում է. «անշուշտ պէտք է գնամ.
բաց ի՞նչ անեմ կալուածները. ծախեմ, բաց ո՞վ է
գնողը, քանի որ ամենքն էլ ունին. ումը չանձնեմ,
որ կարողանայ ինձ սկզբից փող տալ և ապա տարէց
տարի էլ ուղարկի...»

Արմենակի մտածմունքները ընդհատեց դռան ճռ-
ճոցը, որից չետոյ բացուեցաւ և երևեցաւ գիւղի
չայտնի վաշխառու որին Գէլ-Սարգիս մականուն
էին տալիս:

— Բարի աջողում, ասեց մտնողը. լիս դառնայ քո
հօր հոգին. դու շատ ապրիս:

— Աստուծոյ բարին Սարգիս ջան:

— Լսել եմ, որ դու ուզում ես հեռաւոր երկիրներ
գնալ պանդխտելու համար, ասեց Գէլ-Սարգիսը:

— Նոյն, վճռել եմ գնալ առ այժմս վ. քաղաքը:

— Մեռանք, ախպէր, տեղս նստելով, փթեցինք.
ջահել ես, գնա աշխարհ տես, փող աշխատիր. դար-
գակ մլբերին որ մտիկ տաս, ի՞նչ կը դուրս գայ...

— Օրհնուի քո լեզուն, Սարգիս ջան:

— Նրանք, շարունակեց Գէլ-Սարգիսը, որոնք օտա-
րութիւն են գնացել՝ բաղդ որոնելու համար, միշտ
գոհ են եղել և մեծ հարստութեան տէր են դարձած:
Ի՞նչ ես տեսնում մեր ապականուած հողի մէջ. ան-
վախ գնա այն կողմերը, ուր քեզ երջանկութիւն
և փալլուն ապագայ է սպասվում: Ի՞նչ ես տես-
նում մեր գիւղում. օր չէ անցնում, որ մի որ-
ւէ գիւղացին չգայ մօտս և չասի. «աղա, քէ մատաղ,
երկու թուման տուր, երեխէքս հաց չունին»: Ես էլ
անտրտունջ տալիս եմ: Ամսական միայն մի մանէթ
շահ եմ վերցնում, նեղ տեղը օգնում եմ և դեռ էլի
գանգատվում են, թէ Սարգիսը վատ մարդ է:
Արի ու մեր գիւղացիներին բարութիւն արա: Եղբայր,
ես ինքս էլ շատ զգուել եմ դրանցից. եթէ այդքան
փողերս ցրուած չլինէի սրա նրա մօտ, վաղուց թո-
ղած կը լինէի այս անիճեալ գիւղը:

— Ինձ ևս ատելի է Տ. գիւղը, ասեց Արմենակը:

— Անցեալներս Դ. ինձանից 100 ռուբլի պարտք
էր վերցրել չորս ամիս ժամանակով, շարունակեց
Գէլ-Սարգիսը,— առանձին պայման ունէինք. Դ. պէտք
է տար 40 ռուբլի տոկոս, և եթէ ժամանակին չվճա-
րէր—100 ռուբլի էլ տուգանք էր նշանակուած: Լը-
րացած ժամանակին գումարս չստացայ. ես այժմ ար-
դէն բողբեղ եմ հաշտարար Դատաւորին և 240
ռուբլու կատարողական թերթ եմ ստացել: Ապա դու
ինքդ դատիր, ես մեղաւոր եմ:

— Դու արդար ես վարուել, — պատասխանեց Արմենակը: Ես մի խնդիր ևս ունիմ, Սարգիս ապէր, այն է՝ մի հաւատարիմ մարդ գտնես, որ մէքերս նրանց յանձնեմ կապալով, որոշեալ գումարը կանխիկ ստանալու պայմանով:

— Ինձանից աւել, ոչ ոք գլուխ չի դնի և բացի դրանից ոչ ոք չի համաձայնի սկզբից որեւէ գումար տալու:

— Արա մի այդպիսի բարութիւն և չաշտնիր պաշմաններդ:

— Սկզբից քեզ հարիւր թուբլի կը տամ և ապա ամսական կուղարկեմ տաս տաս թուբլի:

— Համաձայն եմ, պատասխանեց Արմենակը, առանց երկար մտածելու և կնքեցին պայմանաթուղթը ինը տարով: Պայմանաժամից յետոյ Գէլ-Սարգիսը պարտաւոր էր կալուածները չետ դարձնել:

— Այս գիշեր իրիկնահացին ինձ մօտ համեցէք, հրաւիրեց Գէլ-Սարգիսը և դուրս եկաւ Ապրոյենց բնակարանից:

Հետեւեալ օրը, վաղ առաւօտեան, մի ձիաւոր եւփրնջին ծածկած և բաշլուղը գլխին՝ անցնում էր Ապրոյենց տան առաջ՝ ասելով. «Մնաս բարեաւ, իմ տուն հաշրական, մնաս բարեաւ, իմ մանկութեան օրօրան»:

Այդ ձիաւորը Արմենակն էր:

Գ.

ԱՆՆԱՊԱՐ: ԻՆ

Արմենակը մտրակեց իր սեւաթուշ ձին և սլացաւ դէպի իր ցանկալի առարկան...

Նա արդէն ճանապարհին էր:

Վերջին անգամ նայեց իր հայրենիքին և խորը անխառն քաշեց, տալով նրան իր հրաժարական ողջոյնը, բաց ձին առաջ էր ընթանում:

Ջուտով Տ. դիւղը աչքից աներևոյթացած էր:

Լայն խճուղին թողնելով՝ Արմենակը ընտրեց նեղ շաւիղը, նրա կարծիքով թէ կարճ կը կտրուէր ճանապարհը և թէ աւելի շուտ կարժանանար նրան տեսնելու: Անցնում է լեռներ և ձորեր. մտնում է անտառի խորքը, նորից դուրս գալիս, տեղ տեղ երևում են սեպացած ժայռեր, որոնց աչրերը լիքն են ամենի գազաններով, մանաւանդ օրուայ այն ժամանակը, երբ խաւարն իր չաղթանակն էր տօնում լուսոյ դէմ: Քանի գնում է, անձուկ ճանապարհը այնքան երկարում է. բարձրանում է անանցանելի լեռներ, տեղ-տեղ ոտքով ձիու սանձից բռնելով: Մի փոքր հանգստանալուց յետոյ, շարունակում է ուղին: Նորից լեռներ, ահռելի ժայռեր, մռայլ անտառները կտրելով՝ առաջ է գնում: Խաւարն արդէն իր թևերն էր սփռում երկրիս վրայ: Ոչ մի մարդկային արարած չի երևում: Մի ահսակ սարսուռ զգաց Արմենակը տիրող այս ամայութեան մէջ: «Ով դիտէ, մտածում էր նա, թէ որքան աւազակներ թաղնուած են այս բարձրաբերձ լեռների և մութ անտառների մէջ»:

ու մացառները նա թագնուած աւագակներ էր կարծում. սիրոյ զգացմունքն ու ամօթաբեր երկիւղը կատաղի կռիւ էին մղում իրար դէմ:

Արմենակը կանգ առաւ մի յարմար տեղ. ձին կապեց թուփից, հանելով խուրջինն ու թամբը: Անասունը առատ սնունդ գտնելով՝ զմրուխտանման խոտերում՝ իր գործն էր տեսնում: Արմենակը խուրջինը գլխատակ արեց, որի մէջ էր թէ դրամը, թէ դանազան արժողութիւն ունեցող իրեր և պաշարեղէն: Բոլորովին ակորժակ չունէր բան ուտելու. ետփունջով ծածկեց գլուխն ու մարմինը, և պատրաստվում էր Մօրֆէոսի գիրկը մտնել:

Պէս-պէս մտքեր պաշարել էին նրա ուղեղը. բացք բոլորն էլ աղօտ էին մի մտապատկերի առաջ, որ այլ միջոցին ներկայանում էր հրաբորբոք աչքերով... Մէկ գլուխը դուրս հանեց, կարծելով, որ հայկանուշն է, բացք վաշտենի բնութեան երկիւղը դիտելով մի տեսակ սարսուռ զգաց, նորից գլուխը պահեց ետփունջու տակ: Հաշտենիքից հեռանալն ու հայկանուշի սէրը երկար կռիւ էին անում, որ յանկարծակի աչքերը խփեց՝ խոր քուն մտնելով:

Վաղ առաւօտեան Արմենակը ձին թամբելով, ծածկեց ետփունջին, նստեց ձիու վրայ՝ շարունակելով ճանապարհը: Դարձեալ ահռելի սարեր, անանցանելի ճանապարհներ: Վերջապէս բացուեցաւ մի մեծ անտառ, որով այժմ անցնում էր Արմենակը: Դեռ բաւական ժամանակ էր մնացել մինչև մութը, բացք քանի գնում էր՝ ճանապարհը մթնանում էր: Արևի ճառագայթները սարերի ու բլուրների կատարները վերջին անգամ էին լուսաւորում: Հետզհետէ երևա-

ցող լեռներն ու ձորերը յուսահատեցնում էին նրան: Մութը կոխեց, Այժմ, կարծես նրա վրայ մի տեսակ զղջումն տիրեց հաշտենիքից հեռանալու համար. «ինչու եմ չարչարվում այս ամալի տեղերում, չէ որ դեռ երկար ճանապարհ ունեմ անցնելու, ո՞վ գիտէ, որքան փորձանքներ պահուած են ինձ համար. ախ իմ տուն, իմ սիրուն պարտէզ, հովասուն աչգիներ, ի՞նչ եմ շինում այստեղ»: Այս մտածմունքների մէջն էր Արմենակը, որ նրան ներկայացաւ հայկանուշի լուսաւոր պատկերը և ցրուեց նրա բոլոր տխուր ամսանքները:

Սարսափելի խաւարը պատել էր:— Արմենակը սուկաց, Երևակայելով անխուսափելի վտանգը՝ նա կանգ առաւ ակամայ և բեռած մնաց գետնի վրայ: Զուտով լսելի եղաւ շան հաչոցը. Արմենակը դրանից սիրտ առնելով՝ դուրս եկաւ անտառից և հեռուից մի աղօտ լոյս երևաց: Խրախուսված Արմենակը, մտրակեց ձին և կէս ժամից յետոյ արդէն բաղխում էր սակաւաբնակ թուրք գիւղի առաջին խրճիթը:

— Քիմ սան, (Ո՞վ ես դու) գոռաց թուրք տանտէրը:

— Ալլահի խաթեր, ճանապարհորդ եմ, ձեր զօնադն եմ:

Լեռնաբնակ մահմեդականը շտապով գուռը բացեց ասելով:

— Գլխիս վրայ, համեցէք, մեր տունը քեզ փէշփէշ:

— Ալլահը լինի ձեր պաշտպանը, ասեց Արմենակը ու խուրջինը ցած բերելով ձիուց՝ մտաւ հիւրասիրող թուրքի բնակարանը:

Գիւղի աւագակաբարոյ թուրքերը չաչտնի էին իրանց հիւրասիրութեամբ։ Արմենակը շատ լաւ գիտէր, որ հայը թուրքից պատիւ և յարգանք սպասում է միայն իր տանը։ Հէնց որ հիւրը տանից ոտը դուրս դրեց՝ վերջացաւ։ Գուցէ առաջին շարձակողը տան տէրը լինէր։ Այս էր պատճառը, որ Արմենակ շատ զգուշանում էր իր փողի և իրերի համար, խուրջինը անմիջապէս իր գլխատակը դնելով։— Ձին ախոռում կապուած՝ մեծ ախորժակով իր կերակուրն էր ուտում։ Արմենակին բերին մի սինու վրայ պանիր, հաց, կարագ, սեր և մածուն։ Ինքն էլ խուրջինից հանեց մի շիշ օղի, որից մահմեդականն ևս խմեց մեծ ախորժակով, հակառակ Մարգարէի խալմական պատուէրի։

Արմենակը անհանգիստ անցկացրեց գիշերը։ Լուսաբացին նա շնորհակալութիւն չաչտնեց թուրք տանտիրոջը, թամբեց ձին և ճանապարհ ընկաւ։ Թուրքը յետեւից հասնելով՝ խլեց նրա եափինջին, որի վրայ գիշերողանից աչք էր դրել։

Հարուածող մտրակից՝ ձին առաջընթացաւ, առանց մտածելու, թէ իր բռնած ուղին ընդ է տանում։ Փչեց հիւսիսային պաղ քամին, որն իր հետ քշելով սև սև ամպերը, պատեց երկինքը, ծածկելով լեռներն ու ձորերը։ Անձրեւը արդէն թրջում էր չափշտակուած ճանապարհորդին, բայց կարծես նա ոչինչ չէր զգում։ Այս դուրսեամբ նա շեղուել էր ճանապարհից։ Երբեք էր տասն վերստից աւելի։ Նայում է չորս կողմը և ոչ մի բան չի երևում։ Ոչ բնակութիւն և ոչ մի արարած չէր նշմարվում։ Ձին գլխիկոր առաջ է գնում։ Արմենակը մէկ էլի նայեց իր շուրջը և

համոզուելով, որ մոլորուել է՝ ամբողջ մարմնով սոսկաց և սրտնեղութիւնից սկսեց արտասուել։ «Ո՛ւմ դիմեմ. ճանապարհ անձանօթ, երկիրն օտար, դառնեմ յետ... Բայց ուր դիմեմ... անիծուիս հայկանուշ, ոչ, ոչ, ինչ կուզէ լինի—պէտք է հասնեմ փափազիս>...»

ԱՆԱԶԱԿԱՆԵՐԻ ՁԵՌՔԻՆ։

Անձրեւն անընդհատ տեղում էր։ Երկինքը ուժգին որոտում էր. ժամանակ առ ժամանակ արձակելով իր մահաբեր շանթեր՝ վայրկենաբար լուսաւորում էր տիրող սարսափելի խաւարը։ Արմենակը ամբողջ մարմնով դողում էր։ Չորերն ու մարմինը ամբողջապէս թրջուել էին։ Ջերմադին մաղթանքներ էր ուղղում առ Աստուած, որ գէթ խղճար իրան, վերջ դնելով տեղատարափ անձրեւին, բայց ձայնը անխելի էր։ Բնութիւնն անգամ չէր խնայում։ Արմենակը մինչև կաշին թրջուել էր։ ձին մի քանի քայլ ևս արեց։ Նրան պատահեց մի աւերակ շինութիւն, — կանգ առաւ և այնտեղ պստսպարուեց։ Գետնի վրայ փրուուած՝ նա սաստիկ դողում էր։ Խառն մտքերը կրկին պաշարեցին նրան և սկսեց նիրհել։ Յանկարծ սթափուեց և մի դառը ժպիտ անցաւ նրա վշտահար դէմքի վրայ։ Բնագդմամբ տեղից վերկացաւ և ձիու սանձը բռնելով՝ սկսեց մտախոհ քայլել խորհրդաւոր մթութեան մէջ։ Անձրեւն ու քամին դադարել էին և սկսում էին թուլսպ ամպերը շարժուել, թէպէտ

խիստ դանդաղութեամբ:

Հեռաստանում երեւաց մի ուրուական, որ անդադար շարժուելով՝ դիմում էր դէպի ժամանակի աւերմունքներին ենթարկուած շէնքը: Արմենակը ուրախացաւ, որ գոնէ այժմս բաղդը ժպտաց նրան, մարդկային արարածի երեսը տեսնելով:

Անցաւ մի քանի րոպէ: Անձանօթ ձիաւորը՝ ոտից մինչև գլուխ սպառազինուած՝ կանգնած էր նրա առաջ: Դէմքի կոպտութիւնը և անվեհեր հաչացքը հասկացնում էին նրա ով լինելը: Արմենակը առաջ եկաւ դէպի ձիաւորը, խորը գլուխ տալով նրան:

— Ո՞վ ես դու, ո՞ր ես գնում, հարցրեց անձանօթը:

— Տ. գիւղիցն եմ, գնում եմ Վ. քաղաքը բաղդ որոնելու:

— Մի՞թէ հայրենիքումդ բաղդ չկայ:

— Ո՞վ է բաղդաւորուել իր հայրենիքում, որ ես բաղդաւորուեմ, տհաճութեամբ պատասխանեց Արմենակը:

— Հացի պակասութիւն ունէ՞ք, ինչ է:

— Ոչ. մենք բաւական հարուստ ենք, քառասուն օրավար հող, այգիներ, տաւար և այլն ունենք: Մեր տունը լիքն է ամեն տեսակ Աստուծոյ տուած բարիքներով, աւելացրեց Արմենակը:

Անձանօթը Արմենակի վերջին խօսքերը լսելուն պէս՝ աչքերը չռեց և սկսեց չորս կողմը դարձնել:

Ընթերցողը հասկացաւ, որ անձանօթը մի աւազակ էր և անդամ մի աւազակախմբի, որոնց ապաստանաւանը վայրենի բնութիւնն էր:

Կամենալով իր գտած որսը բոլոր ունեցածներով

կենդանի հասցնել իր պետին, դարձաւ դէպի Արմենակը՝ ասելով:

— Դու մըսում ես, գնանք մեր բնակարան, մօտ է այստեղին, գիշերը հանգստացիր և վաղը նորից շարունակիր ճանապարհդ:

— Զատ շնորհակալ կը լինեմ, եթէ մի այդպիսի բարութիւն կանես, ասեց Արմենակը միամտաբար:

Անձանօթը առաջ ընկաւ պատուիրելով Արմենակին իրան յետեւել: Խաւարը դեռ տիրում էր. Արմենակը չէր հասկանում, թէ ո՞ր էր գնում. չսա մի աւազակ չէ, մտածում էր. չի՞ խաբում արդեօք, կարելի է մի բարեհոգի մարդ է:

Ուրապտոյտ ճանապարհներով աւազակը տանում էր Արմենակին: Որքան գնում էին, նրանց առաջը բացվում էին աւելի ևս հսկայաձև լեռներ իրանց հօռելի դիրքով:

Սարսափը տիրեց Արմենակին. նա վերջապէս հարցրեց.

— Ո՞ւր ենք գնում, մօտ է բնակարանը:

— Մօտ է, շուտով կը հասնենք, պատասխանեց աւազակը:

Այդ տեսակ հարց ու պատասխաններ դեռ շատ կրկնուեցաւ: Արմենակը բոլորովին յոգնել էր: Վերջապէս բացականչեց.

— Մեռաչ, եղբայր, հասանք թէ ոչ:

— Մի քիչ համբերիր, մի քանի քայլ է մնացել միայն:

Կէս ժամից յետոյ անձանօթ աւազակն ու Արմենակը մի կրճից անցնելով՝ մօտեցան մի քարայրի:

Ազօտ լոյս էր երևում այնտեղից: Երկուսն էլ դի-

մեցին դէպի այն կողմը. ներս մտնելուն պէս Արմենակի առաջ հետեւեալ տեսարանը ներկայացաւ. մի խումբ մարդիկ բոլորելով վառվող կրակի շուրջը իրանց ընթրիքն էին անում, ժաշուի արանքներում կախած էին դաշոյններ, սրեր, հրացաններ, կէռ դանակներ և այլն. Տեսածը մի աւազականոցի տպաւորութիւն էր թողնում, մանաւանդ աւելի ևս համոզուեց, երբ տեսաւ, որ դուրսը տիրում էր նոյն ամպշուրիւն, նոյն ահեղ ժաշուեր:

— Սա մեր հիւրն է, գիմեց Արմենակին բերող աւազակը մի ալևոր մարդուն, որը երկայն շուրջ կկլկայում էր:

— Լաւ պատիւ տուեցէք, խօսեց աւազակը, ապա իր խոթումով դէմքով դարձաւ դէպի Արմենակը և ասեց բիրտ ձևով:

— Խնչ ազգ ես:

— Հայ եմ... պատասխանեց Արմենակը, երկիւղից մեռելի գոյն ստանալով: Նրա աչքերը ակամայ ընկան փայտէ երկայն ձողերի վրայ, որոնցից կախ էին ընկել զանազան գէնքեր:

Ալևորը, ինչպէս երևում էր, աւազակների գլխաւորն էր, հրամայեց խոտ ածել իր մօտ և հրաւիրեց Արմենակին նստել իր կողքին, ի նշան առանձին չարզանաց...:

Արմենակի աչքերը ընտելանալով քարայրում տիրող կիսախաւարին, սկսեց աւելի պարզ նկատել, որ մի անկիւնում անկարգ ընկած էին զանազան արկղներ, պաշուսակներ, մուշտակներ, տրեխներ, գուլպաներ և ուրիշ զանազան իրեր, որոնք բարձրացել էին մի բլրակի նման. մի տեղ էլ տեսաւ սպանուած

եղնիկի դիակը և իրանց պաշարեղէններ: Աւազակապետի վզից կախ էր ընկած ոսկեայ ժամացույցի փայլուն շղթան:

Արմենակի դէմքը մռայլուեց. նա վերջնականապէս համոզուեց, որ ընկել է աւազակների ձեռքը:

Յուրտը մի կողմից, ահն ու սարսափը միւս կողմից, մի տեսակ յուսահատութեան մէջ էին զցել Արմենակին:

Վերջին ոյժը հաւաքեց. մօտեցաւ բոցավար խարոյկին և սկսեց իր սառած մարմինը տաքացնել ու թրջուած շորերը չորացնել: Աւազակները մէկ-մէկ դուրս էին գալիս. մնացին Արմենակն ու ալևոր աւազակապետը: Աւազակների գլխաւորը առաջարկեց հաց ուտել...:

Այդ միջոցին Արմենակին բերող աւազակը դուրսը պատմում էր իր ընկերներին, թէ ինչպէս ճանկեց այդ որսը, թէ ինչպէս խաբելով բերեց նրան և այլն: Արիւնաճարաւ աւազակները վիճում էին, թէ ով պէտք է սպանի. աղմուկը հետզհետէ այնպէս բարձրացաւ, որ լսելի եղաւ քարայրում թեք ընկած աւազակապետին: Նա շուտով դուրս եկաւ և վերջ դրեց վիճաբանութեանը՝ ասելով.

«Չատ դաժմադալ միք բարձրացնի. ինչպէս կը հրամայեմ՝ այնպէս էլ կը վարուէք: Ես ձեզանից շատ և շատ փորձուած եմ. մի վիշտ, մի հոգեկան տանջանք կրծում է նրա սիրտը. հարկաւոր է կեանքը խնայել...» Աւազակները գլուխ տուեցին տհաճութեամբ իրանց մեծին:

Արմենակը միայնակ մնալով այն որջում՝ մտաւորապէս մտնում էր հայրենիքի ներսի և դրսի պատկերների

երևակացութեամբ: Տեսնում էր հայրենական տունը, իր բոլոր երջանկութեամբ, առանց հայկանուշի. տեսնում էր հայրենի քից դուրս եղած ցաւ, կսկիծ տառապանք, միայն մի վարդագոյն յոյս...:

Մի աւազակ ներս տարաւ շամփուրով եղնիկի մսից խորոված, տուեց Արմենակին, բայց ո՞վ ունէր ակտոր-ժակ հաց ուտելու:

Աւազակապետը հրամայեց իրանց հնամաշ հան-դերձներ հագցնել, իսկ իր թրջածները վերցրին, իբր թէ չորացնելու համար: Արմենակը սաստիկ թուլացած էր. սաստիկ յօգնածութիւնը, անձրեն ու երկիւղը ազդել էին նրան. թմրութիւն եկաւ վրան և շուտով տարածուեցաւ խոտի վրայ: Քուռը այնպէս շուտ վրայ եկաւ, որ ամենևին չմտածեց վտանգի վրայ. մինչև անգամ չգիտէր, թէ ուր է իր ձին, որտեղ է խուրջինը:

Արմենակը խռմփացնում էր, ժամանակ առ ժա-մանակ խորը յոգւոց հանելով:

Նրա քնելուց յետոյ աւազակները անմիջապէս ըս-կսեցին քրքրել խուրջինը: Նրանց ուրախութիւնը անչափ էր, երբ այնտեղ գտան մի քանի թուման փող մի շորի մէջ փաթաթած, մի քանի ոսկեաց և արծաթեաց իրեր և տեսակ-տեսակ առարկաներ:

— Խնչպէս խնայենք նրա կեանքը, որ բոլոր ու-նեցած վերցնենք, խօսեց մի աւազակ:

— Չատ հեշտութեամբ, ասեց միւսը. նայիր ինչպէս է խռմփացնում. ողորմելին կարծես, իրանց տանն է պառկած, մենք այնպէս կը վերցնենք, որ նա բան չի իմանայ:

— Հապա նրա սեւթոյր երիվարը, չարեց աւազա-

կապետի մօտ կանգնողը:

— Ձին էլ, կը բերէք այն քարանձաւը, ուր մի շաբաթ առաջ էինք գտնվում, հրամայեց գլխաւորը:

— Չատ գեղեցիկ, ասեց աւազակը. մենք այնպէս կը տանենք, որ սատանան էլ չի գտնի մեր որջը:

— Չան հոտառութիւնն էլ քիչ է այդ ծակ ու ծուկերը գտնելու, վրայ տուեց Արմենակին բերող ա-ւազակը:

— Երկար խօսել պէտք չէ, շուտով կատարեցէք այն, ինչ որ հրամայում եմ, դարձաւ գլխաւորը, հա-ւաքեցէք բոլորը և տարէք այն քարանձաւը:

— Ասածը կատարուած է, ասեցին աւազակներն ու մի ակնթարթում անյաշտացան, տանելով իրանց հետ բոլոր իրերը, որոնց մէջ էր և Արմենակի խուր-ջինը ու շորերը: Այրը մաքրելուց յետոյ, ամենից վերջը աւազակապետը գնաց նստելով Արմենակի սե-ւթոյր ձիու վրայ:

Արմենակը խորը քնի մէջն էր: Խառը երազները նրան այնպէս հեռու էին տարել, որ դափ և զուռ-նան չէր կարող զարթեցնել:

Լուսաբաց էր: Երբ արեգակը սկսեց ցոյց տալ իր հրաշալի պատկերը հօրիզոնից, ոսկեղէն ճառագայթ-ները ընկան ուղիղ նրա երեսի վրայ: Արմենակը մի քանի ամգամ շուռ ու մուռ եկաւ և աչքերի խուփ կոպերը շուտով բաժանուեցան միմեանցից: Արթնա-նալուն պէս, նա իսկոյն չկարողացաւ հասկանալ, թէ որտեղ է գտնվում: Չորս կողմը նայեց, ոչ մի մարդ չի երևում. տեսնում է դարդակ քարաշր, նա-յեց այս և այն կողմ, ոչ իր խուրջինն էր գտնում և ոչ իր սիրելի ձին: Սկզբում շփոթուածի պէս եղաւ

և իրան կորցրեց, բայց վերջը ուշքի գալով՝ հասկացաւ իր գլխով անցածը...:

2.

Օ Գ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Արմենակը գլխիկոր նստած էր և երկար ժամանակ մտածում էր իր անբաղդութեան վրայ, անիծելով այն ճանր վաւաղանը, որ առաջին անգամ բռնեց դէպի պանդխտութիւնը դիմելիս:

Անախորժ մտածմունքները պաշարել էին նրա ուղեղը. ամենից աւելի ազդում էին նրա վրայ այն ահաւելի ժայռերը, որոնց մէջ գցել էր նրան իր թըշուառ բաղդը. նա սկսեց մի հնարք մտածել այս անել դրութիւնից դուրս գալու համար:

«Տէր Աստուած, սկսեց կանչել, ինչ անեմ այս ամայի տեղում, ցոյց տուր ինձ մի ճանապարհ, մի առաջնորդ, Դու, որ Ամենաբարի Արարիչնես, մի կորցրու Քո անառակ որդուն: Ամենաողորմած հայր, ներիր մեղաւորիս, թէպէտ արժանի չեմ...»

Արտասուքի խոշոր կաթիլներ վաչր ցալտուեցան նրա դալկացած աչտերից: Հազարաւոր մտքեր, մէկ միւսի յետեւեց արագութեամբ անցնում էին նրա գլխով, նա մի տեսակ անբնական դրութեան մէջն էր. ոչ քնած էր, ոչ արթուն. երբեմն ննջում էր, երբեմն հառաչում և քանի մի անգամ էլ զառանցանքների մէջ էր ընկնում: Արմենակը հոգիներին աշխարհումն էր:

Մի սպիտակափառ ծերունի, կոշտ ձայնով, բայց

դողդոջուն ձեռքերով, երևաց յանկարծակի, սկսեց նրա հետ այսպէս խօսել. «Որդեակ, տեսնում ես անհնազանդութիւնը, իմ խրատներին չլսելը—հըր է տանում քեզ, մի շարունակիր այն ճանապարհդ, որը դէպի կործանումն է տանում, դարձիր հայրենի երկիրդ, առ վաշխառու Գէլ-Սարգսից քո կալուածները. աշխատիր և հանգիստ սրտով ապրիր: Յոյսդ դարձեալ չկորցնես, որ բաղդաւոր կը լինես: Մինչև անգամ հագած շորերդ էլ չկարողացար պահպանել, գոնէ դրանից ամաչիր...»

«Յետ դարձիր» գոռաց ծերունին և անյայտացաւ:

Դա Արմենակի հօր ուրուականն էր:

Արմենակը զարթնեց: Հոգին ճնշուած էր և սիրտը իռոպուած. ներսի այդ վիճակը լաւ արտայայտվում էր նրա դեղնած, բայց մտալոյզ դէմքի վրայ: Նրա կոշտացած լարերն անգամ անկարող եղան պահել հոսող արտասուքները և շուտով մի քանի կաթիլներ գլորուեցին նրա աչքերից:

«Աւազակ... անհնազանդութիւն... հայր... հայրենիք... հաշկանուշ...» խառն մտքերը կրկին բռնել էին նրան: Փորձեց բարձրանալ, բայց ոտները չհնազանդուեցին. վերջին ճիգ թափեց և սկսեց առաջ գնալ, առանց մտածելու, թէ ո՞ր կողմը: Տխուր մըտածմունքները կրկին պաշարեցին նրա գլուխը: Արմենակը սկսեց դանդաղ քայլել:

Մտամոլոր գնում էր Արմենակը: «Անիծածները մինչև անգամ շորս չթողին. այժմ հըր դիմեմ այս պատառոտուն հանդերձներով:» Չորս ժամ անցաւ և քաղցր բռնեց նրան. ոչ ուտելու բան ունէր և ոչ ջուր էր պատահում: Դարձեալ մի քանի վերստ

գնաց խորը ձորերի միջով, նրան պատահեց մի ժայռ, որտեղից դարձեալ մի աչք նկատեց. Արմենակը վախեցաւ. մի գուցէ թէ դա էլ մի նոր աւազականոց լինի. ճանապարհը փոխեց. նա սկսեց արագ-արագ լինել. անցնել սեպացած ապառաժների զառիվայրով: Յանկարծ մի մեծ քար պոկուեցաւ քարափից, ուր տարիների ընթացքում անհաստատ ընկած էր, և եթէ նրա ոտին չգիպէր, յաւիտեան կը ջաղջախէր, գցելով նրան խորը անդունդների մէջ: Ոտի ցաւից և վախից աւելի ևս գունաթափուեց. էլ չկարողացաւ շարունակել, ոտները ծալուեցան և մի քանի ժամ մնաց անշարժ արձանացած, ինչպէս մի մեռած դիակ: Ուշքի գալով, նրա ականջին հասնում էր մօտակայքով հոսող առուակի կարկաչիւնը: Խոնջացած անդամներով նա մի կերպ մօտեցաւ ջրին, լուացուեց, և մի քիչ էլ խմելով՝ սկսեց բարձրանալ ու քայլել, դառնաղէտ հառաչանքներ արձակելով իր անսփոփ սրտից:

— Ով Յէր իմ, շնորհակալ եմ, որ գոնէ կեանքս խնայում ես. ես մեղաւոր եմ Բո առաջ:

Սովաճութիւնը նորից զգալի եղաւ նրան: Այդ միջոցին բազէն յարձակուեցաւ մի աղաւնու վրայ: Բազէն վախեցած ճանապարհորդից, թողեց որսը և թռչեւ անհետ, դէպի երկնքի անհուն տարածութիւնը: Ուր բարձր, դէպի երկնքի անհուն տարածութիւնը կատարած գայլի նման վրայ պրծաւ անօթի Արմենակը անշնչացած թռչունի վրայ, և սկսեց նակը անդէն անշնչացած թռչունի վրայ, և սկսեց շարունակել, այն, ինչ որ սկսել էր գիշատիչ թռչունը, իշտահով կրծելով թռչնի հում միսը: Առանց լորը, իշտահով կրծելով թռչնի հում միսը: Առանց հասկանալու, թէ ուր կը հասնի՝ նա շարունակեց իր ճանապարհը: Երեկոյեան դէմ, բաղդի մի անասելի

բերմունքով և իրան աննկատելի կերպով ընկել էր լայն խճուղու վրայ:

Ճանապարհը դաւարուած էր ահագին սպիտակ վիշապի նման: Յետ նայեց և հեռուից նկատեց մի սև կէտ, որ փոքր առ փոքր իր կողմն էր շարժվում. մի քիչ էլ սպասեց և որոշակի տեսնում էր մի ձիաւոր: Սարսափը նորից տիրեց նրան: «Մի գուցէ, թէ դարձեալ մի աւազակ է. բայց ի՞նչ ունեմ, որ ինչս խլեն. մի չարքաշ կեանք է մնացել, թող այն էլ խլեն, փոյթ չէ,» մտածում էր Արմենակը և սկսեց կամաց-կամաց առաջ գնալ: Ձիաւորը մօտացաւ: Նա պատահելով հնամաշ հանդերձներով և տառապանքի կնիքը կրող Արմենակին, դարձաւ դէպի նա.

— Բարի աշողում:

— Աստուծոյ բարին, հազիւ թէ լսելի ձայնով պատասխանեց Արմենակը:

— Ո՛ւր ես գնում:

— Ա՛խ... ասեց Արմենակը հառաչելով, մի հարցում:

— Ի՞նչ է եղել քեզ, ի՞նչ է պատահել:

— Չատ բան... աւազակների մասին հօ ոչինչ չէս իմացել:

— Ոչինչ, պատասխանեց ճանապարհորդ ձիաւորը:

Արմենակի կցկտուր հարցերից և պատասխաններից ձիաւորը հասկացաւ, որ նա կողոպտուած է:

Անձանօթ ճանապարհորդը Թ. քաղաքիցն էր. պարապում էր բրդի առուտուրով, նրան կոչում էին Արտաշէս Պատուականեան:

Արտաշէսն ու Արմենակը շուտով մտերմացան իրար

սիր օտար երկրում:

— Ի՛հ, արտասուքները խեղդեցին Արմենակին, էլ չկարողացաւ շարունակել և ապա դառնալով դէպի բարեմիտ ուղեկիցը՝ ասեց:

— Խնդրեմ այդ բանի մասին թողնենք խօսակցութիւնը. եղածը վերջացած է:

Չուտով հասան կայարան: Արտաշէսը հրամայեց մի սալակ լծել. իր ձին էլ յետևից կապելով՝ երկուսն էլ տեղաւորուեցան մէջը և ուղին շարունակեցին:

Ճանապարհին եղած խօսակցութիւնը վերաբերում էր քաղաքի կեանքին և առհասարակ օտարութեանը... Գիշերը վրայ հասաւ. ճանապարհին նրանք չուզեցանով միջանը քաղաքը մտնել՝ գիշերեցին մօտակայ կայարանում:

Առաւօտ էր. Արեւը նոր էր բարձրացել հորիզոնից, որ երկուսն էլ մտան Վ. բազմամարդ քաղաքը:

Է.

ՀԱՐՈՒԱԾ ԵՒ ԲԱՆՏ

Քաղաք հասնելուն պէս, Պատուականեանը անմիջապէս գնաց իր բրդի ամբարները, իսկ Արմենակը այնքան նեղութիւններ կրելուց յետոյ, մնաց միայնակ օտար քաղաքում:

Նա մտամոլոր քայլում էր Վ. սիրուն քաղաքի կանոնաւոր փողոցներով, անճոռնի հագնուած: Երկար ժամանակ թափառում էր: Քաղաքի յեղձուցիչ օդը միախառնուելով գործարանական նաւթահոտի հետ՝ ճնշող տպաւորութիւն էին թողնում նրա վրայ: Յի-

շեց իր հայրենիքի գուարթարար օդը, նուիրական լեռներն, սիրուն դաշտերը, գեղեցիկ մարդագետիւններ, և րուպէապէս էլ անյայտացան, մտաբերելով նրան, որի համար եկել էր: Ըստ անց ու դարձ արեց փողոցները, որոնելով հայկանուշին... Աննկատելի կերպով կանգ առաւ Լեոնեանցի տան առաջ և մի անհաճոյ զգացմունք յետ մղեց նրան:

— Ի՞նչպէս երեւած այս անճոռնի հագուստով, ուր գնամ անփող, վերջապէս ի՞նչ անեմ, մտածում էր նա, բայց ի՞նչպէս չտեսնեմ այդ հրեշտակին:

Յուսաբէլ նա յետ դարձաւ և պատահելով մի ծանօթ մարդու, հարց ու փորձ արեց հայկանուշի մասին և իմացաւ թէ նա վաղուց արդէն ամուսնացել է երդուեալ հաւատարմատար Աւետիք Իւսուֆեանի հետ և իր մարդու հետ ապրում է Սօսկվալում:

Հարուածը մեծ էր. լեզուն պապանձուեց, ոտները թուլացան, աչքերը մթնեցին, և հառաչելով գետին ընկաւ: Փոքր ժամանակ այդ դրութեան մէջ մնալով՝ վերկացաւ գոչելով. «անգութ հայկանուշ, քեզ համար զոհեցի թէ հարստութիւն, թէ սպտիւ և թէ հայրենիք, իսկ դու ինձ դաւաճանեցիր... ո՛վ, եթէ ձեռքս ընկնես... կենդանի չես մնալ:»

Համր քայլելով առաջ գնաց, թէ ուր,—ինքն էլ չէր իմանում:

Արեգակը արդէն կատարելու վրայ էր իր օրեկան շրջանը: Հարուած կրող Արմենակը անցնում էր մի յայտնի փողոցով, մերթ դէս-դէն նայելով և մերթ կանգ առնելով ակամայ:

Փողոցի մէջ աղմուկ ընկաւ. բազմաթիւ մարդիկ շրջապատեցին նրան. երեւցին նոյնպէս ոստիկաններ: Արմենակը ապշած էր, չէր հասկանում, թէ ինչ են ուզում իրանից:

— Բռնեցէք, սա աւազակ է, սա է կողոպտել եղբօրս. թալանող աւազակներից մէկն էլ սա է. ահա հազին ունի նրա շորը, լսվում էր մի ձայն:

— Ես... աւազակ... Տ. գիւղ... հաչկ... վախժախելով աշխատում էր արդարանալ Արմենակը, — բայց իզուր: Ոստիկանները շուտով քարշ տուեցին նրան դէպի բանտ:

Այնտեղ ուշքի գալով՝ հասկացաւ, որ կալանաւորուած է: Հետեւեալ օրը տարան ոստիկանապետի մօտ հարց ու փորձի, բայց նա նոյն անհեթեթ պատասխաններ տալով՝ նորից նստեցրին բանտը:

Անցաւ երկու շաբաթ: Արմենակը դեռ բանտումն էր: Արտաշէս Պատուականեանցը, սեփական զօրծի պատճառով ոստիկանատուն մտնելով իմացաւ նրա ձերբակալուելը: Նրա երաշխաւորութեամբ շուտ հանուեցաւ բանտից. անմեղ ճանաչելով նրան:

Ը.

ԳՈՅՈՒԹԵԱՆ ԿՈՒԻ

Դառն էր Արմենակի վիճակը:

Բանտից չնայելով ազատուեցաւ, բայց մի գրօշ անգամ չուներ, որ հաց առնէր: Ինչ անէր: Նա, — որ իր հայրենական տանը ամբարները լիք հաց էր թողել, այժմ, օտարութեան մէջ, ստիպուած է

մոլորալ: Անտանելի է մուրացկանութիւնը նրա համար, ով այդ արհեստը չունի: Ամօթը մի կողմից, իսկ միւս կողմից էլ չէ՞ր տեսնողը կասէր. «ձեռքեր, ոտներ, աչքեր ունիս, ինքդ էլ առողջ ես և ջահէլ»:

Տաղտկալի էր կեանքը հայրենիքից դուրսը: Այնտեղ, ուր չապշտակութեամբ սպասում էր իր սիրոյ առարկան գտնել, նա էլ կորաւ: Արմենակը, համոզուելով որ հայկանուշը չի էլ մտածել իր վրայ հիասթափուեցաւ:

— Ինչո՞վ պարապեմ. արհեստ չունիմ, ուսում չունիմ. ինչով հաց ուտեմ. ահա հարցեր, որ նրան զբաղեցնում էին այժմ....

Ակամայ յանձն առաւ բեռնակրութիւն Պատուականեանի բրդի ամբարներում. Ծանր հակեր տանելով և բերելով՝ արեան քրտինքով աշխատում էր իր օրական պարէնը:

Ֆիրակի էր: Այդ օրը ամենքի համար հանգստեան և աղօթքի ցանկալի ժամն է, բայց բերնակրի համար այդ ևս չկայ: Ծանր բեռան տակ ճնշուելով, Արմենակը գնում էր փողոցով. նրա աչքերի հայեացքը յանկարծ ուղղուեցաւ մի ցիլինդրաւոր մարդու վրայ, որը թեւանցուկ արած գնում էր մի կնոջ հետ: Բեռան ծանրութիւնը և վրայ հասնող բարոյական չուզմունքը կորցրին նրա հաւասարակշռութիւնը. Արմենակը վաչր ընկաւ բեռան տակ. պարանը քիչ էր մնում լսողդէր նրան, եթէ օգնութեան հասնող մարդիկ չազատէին: Արմենակը տեսած կնոջը ընդունել էր հայկանուշի տեղ, բայց սխալուել էր:

Ցանկանալով իսպար մոռացութեան տալ՝ իր մըտքումն ասեց. «անիճեալ կին, իմ անբաղդութիւնը

քո մեղքիցն է, դու դարար իմ հայրական տան կործանման պատճառը... Բայց սխալուում էր:

Թ.

Վ Ե Ր Ա Դ Ը Ր Զ

Անցան տասն ձիգ և դառնաղէտ տարիներ: Այդ տաղտկալի ժամանակում նա հայվում ու մաշվում էր ծանր բեռների տակ: Վ. քաղաքի կեանքը փչացրել էր նրան նաև բարոյապէս, վարակելով զանազան անբուժելի ցաւերով:

Գիշեր էր: Երկար ժամանակ քունը չէր գալիս: Նա սկսեց մտածել. «ինչո՞ւ բաժանուեցի իմ հայրենիքի սուրբ ծոցից, ինչո՞ւ չանձն առայ այս տաժանելի և մեռցնող կեանքը, թողնելով հայրական ժառանգութիւնս: Ինչո՞ւ չլսեցի իմ հանգուցեալ հօր սիրուն խօսքերը, ինչո՞ւ հայրենական խաղաղ տունս փոխարինեցի օտարների ճնշումների և անարգանքների հետ: Դու է հայրական տան օջախի ծուխը: Պատարկութեան յետևից ընկնելով, ամեն բանս կորցրի: Պատիւս ոտնակոխ արի: Մնոտի բաղդի յետևից ընկնելով, թողի ճշմարիտ երջանկութիւնը: Հեռացայ հայրենիքիցս...»

Քաղցր է հայրենի հողը, երբ նրա վրայ է, բայց աւելի քաղցր է, երբ նրա կարօտն է քաշում հեռուից օտարութեան մէջ հեծողը:

«Ի՞նչ տեսայ այս անհիւրնկալ աշխարհում, եթէ ոչ վիշտ և տառապանք: Այժմ ես անձամբ ճաշակեցի պանդխտութեան դառնութիւնները: Անշուշտ

պէտք է վերադառնամ ծննդավայրս և ընդ միշտ մնամ այնտեղ. հայրենիքիս մի թիզ հողը պէտք է գերադասեմ քաղաքի փառաւոր պալատներից և քառածի կառքերից: Գնամ, քրտինքս թափեմ այն հողի մէջ, ուր մեր պապերն են ապրել, զնամ իմ վերջին շունչս դնեմ մեր տան շէմքում և քանի կենդանի եմ չաւերժացնեմ իմ սիրելի հօր հոգին: Թողնեմ օտարութեան խամրիչ կեանքը և շուտով վերադառնամ դէպի կորուսեալ դրախտը: Յիմարութիւնս, անմիտ ցնորքս ինձ անջատեց այն երկրից, ուր կեանք եմ ստացել, ուր սնուել ու մեծացել եմ:»

Արմենակը վճռեց անշուշտ վերադառնալ:

Օրերն ամիսներ էին թւում Արմենակին: Մի քանի շաբաթ ևս թափառեց Վ. քաղաքում. նրա նպատակն էր մի քանի կոպէկ ձեռք բերել ճանապարհածախսի համար: Ծանր և լարուած աշխատութիւններով նա կարողացաւ մի տասն ռուբլի վաստակել:

Տ. գիւղից շատերն էին գտնվում պանդխտութեան մէջ, Արմենակը չորսին կարողացաւ համոզել, որ իր հետ միասին վերադառնան հայրենիք:

Հինգ հայրենակից պանդխտներ երեկոյեան դիմեցին Վ. քաղաքի միակ հայոց եկեղեցին. չոքեցին ալէզարդ քահանայի առաջ, որը օրհնելով նրանց ճանապարհը՝ մխիթարեց աստուածահաճոյ խօսքերով:

Առաւօտ էր. դեռ արեւածաղը չբացուած՝ վերադարձող պանդխտները Արմենակի առաջնորդութեամբ իրանց ցանկալի հայրենիքի ճանապարհը բռն-

նեցին: Վերջին անգամ հայացքներն ուղղելով դէպի Վ. քաղաքի եկեղեցու երևացող գմբէթը՝ շարունակեցին: Հայրենակից զիւղացիները գնում էին ֆուրգօնով: Ուրախութիւնը ընդհանուր էր. ֆուրգօնի գանդաղ և ջախջախող գնացքը աննկատելի էր թրւում նրանց: Մեր ճանապարհորդները ցած եկան ֆուրգօնից, ուղեւալով փոքր ինչ ոտքով քայլել:

— Տղերք, ասաց Արմենակն իր ընկերներին, լաւ նայեցէք, ահա այստեղ էր, որ կողոպտուած, անօթի և չարչարուած դուրս եկաչ և առաջին անգամ պատահեցի Արտաշէս Պատուականեանցի պէս բարի մարդուն:

— Դրա պէսները շատ հազուադիւտ են, կամացուկ պատասխանեց մէկը, որ նոյնպէս շատ էր ճաշակել պանդխտութեան բաժակի դառնութիւնները:

Առանձին ախորժակով նոքա սկսեցին իրանց գլխի եկաճները պատմել միմեանց: Այդ միջոցին ֆուրգօնը առանց նշմարելու բաւական տարածութիւն էր անցել: Ճանապարհը ցածրանում էր լեռների պտույտներով: Ուղեկիցներից մէկը, որ լաւ սովոր էր այդ ճանապարհներին՝ ասեց.

— Ինձ հետ եկէք, շուտ կը հասնենք:

Ամենքը վազեցին նրա յետեից և կարճ կտրելով շտապով հասան ֆուրգօնին: Նրանք նորից տեղաւորուեցան մէջը:

Անցաւ դարձեալ մի քանի օր: Արմենակը իր ընկերներով մօտենում է հայրենի Տ. գիւղի սահմաններին: Հայրենիքի գեղազուարճ տեսարանները յաջորդում էի մէկը միւսին: Ամենքի աչքերի մէջ երեւացին արտասուքի սրբազան կաթիլներ: Արմենակը

պատկերացրեց իր պապական տունը և հայրենական պարտէզը: Բայց ուր է այժմ...:

«Միթէ ես չդառայ, մտածում էր Արմենակը, իմ հօրս կորստեան իսկական պատճառը:»

Մինչդեռ սրան կրճում էր նոր դարթնող խղճի խաչթը, միւս ընկերները անդադար ծափ տալով, ուրախութեան երգեր էին հնչեցնում: Արմենակը վայրկենական մոռացութեան տուեց իր կսկիծը և միախառնուեցաւ նրա անմեղ զուարճութիւնը:

Տ. գիւղը ամբողջապէս այժմ նրանց աչքերի առաջն էր փռուած: Ամենքը ցած եկան և իրանց իրերը վերցնելով՝ դիմեցին տները:

Արմենակն էլ վերցնելով ճանապարհորդական շորերը, արկղ դիմեց իր հայրենի տնակը, բայց խնչ— անշունչ բեկորներ...

Այն տունը, ուր տասն տարի առաջ կեանքը եռում էր իր բոլոր գոյներով, այժմ աւերակների մի կոյտ էր դառել. իսկ կալուածները՝ ընդարձակ վարելահողերը, գեղաճիճաղ պարտէզն ու կանաչափայլ այգիներն անցել էին անկուշտ Գէլ-Սարգսի ձեռքը, իբրև նրա սեփականութիւն...

Արմենակը նստեց հայրական տան կիսափուլ բեկորի վրայ և երկար ժամանակ ողբաց իր վիճակը. ողբաց իր անհեռատեսութիւնը, ողբաց ամբողջ անցեալը:

Աննկատելի կերպով վերկացաւ և դիմեց դէպի իրանց զիւղական անպաճոյճ հանգստարանը: Ծնկաչոք ընկնելով հօր գերեզմանի հողակոյտի վրայ՝ երկար, շատ երկար լալիս էր և ջերմագին համբոյճներ էր դրօշմում ցուրտ հողի վրայ: «Մեղաւոր եմ քո

առաջ՝ խօսքերը դուրս թռան թէ չէ նրա բերանից, արտասուքի կաթիլները նորից խեղդեցին և ընկաւ անզգացութեան մէջ...

Այդ միջոցին Արմենակին մօտեցաւ մի ծերունի ալէճաճան մագերով, ժպտաղէմ, համբուրեց նրան և ասաց.

— Որդի, ուրախ եմ, որ վերջապէս վերադարձար հայրենիքդ. դու զգացիր սխալդ և եկար հայրենի գիրկը, իմ հոգին հանգիստ չէր. Փառք Արարչին, որ արժանացաւ դարձեալ տեսնել քեզ: Այժմ ես խաղաղ կը ննջեմ իմ չաւիտենական օթեանում:

— Ներիր մեղքերս, հայր:

— Այժմ ես անվրդով կը խնդրեմ Աստուծուն, որ թողութիւն տայ, իսկ դու երդուիր մինչև որ շունչդ բերանո՞ւմդ է— չզնաս հայրենիքից դուրս...

Ծերունին— հօր ուրուականն էր:

Արմենակը անզգացութիւնից ուշքի գալով՝ հօրը չտեսաւ, այլ դրա փոխանակ երևաց սև հողակոյտը... Դարձեալ համբուրներ դրոշմեց և տխուր քաչկերով հեռացաւ անշուք գերեզմանոցից:

ժ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔՈՒՄ

Անցաւ մի քանի տարի:

Արմենակը, վերադարձաւ յետոյ, բարի մարդկանց օգնութեամբ հայրենի բնակավայրը հիմնովին նորոգեց. նախկին պարզ տան փոխանակ՝ շինեց մի գեղեցիկ շինութիւն: Նա ամուսնացաւ իրանց հարե-

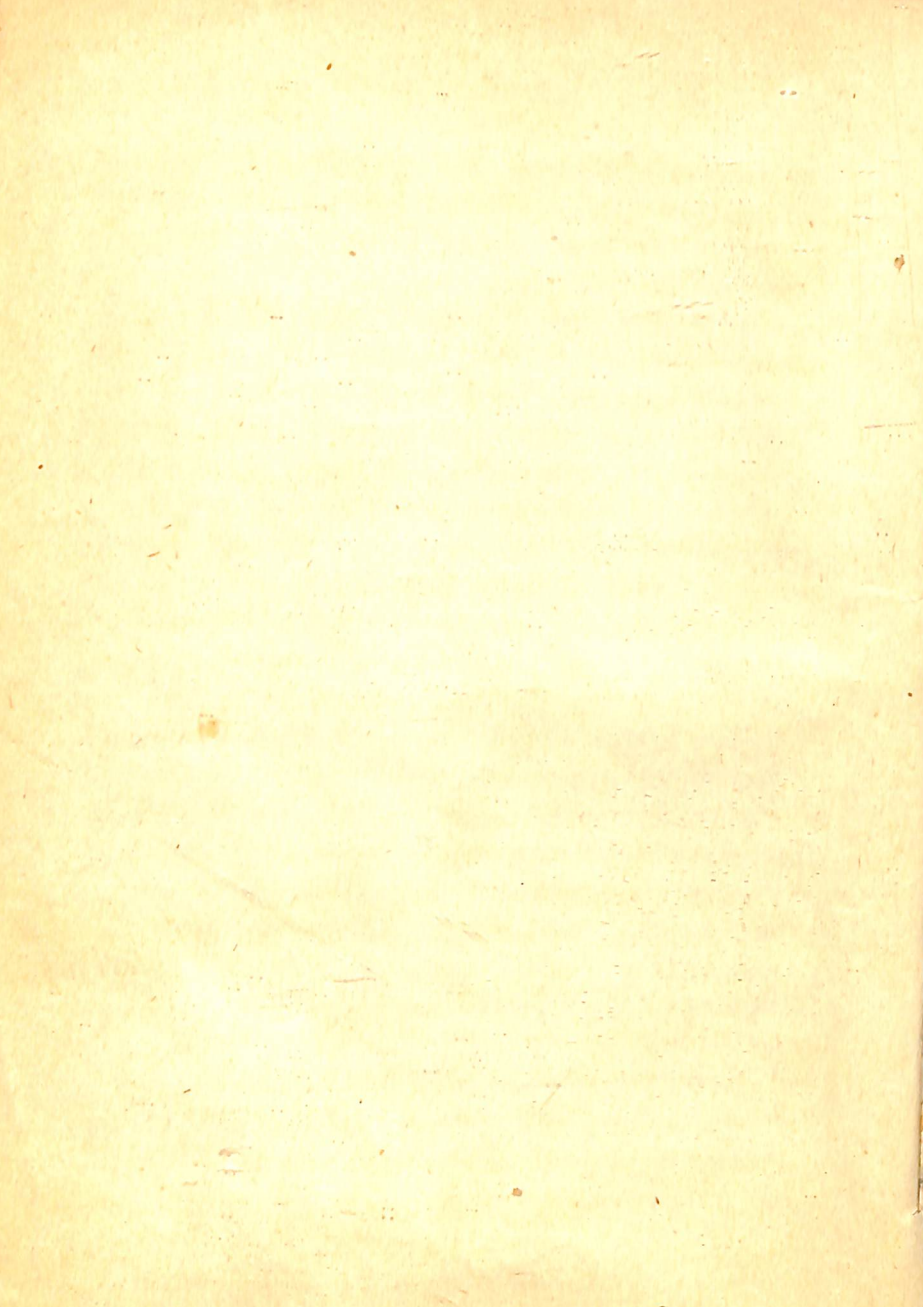
ւանի աղջկայ՝ Սօնայի հետ: Նրա զուարթ մանուկները խաշտալով խաղում են նոր ծաղկեցրած նորա պարտիզում: Վարելահողեր ձեռք բերեց և նոր այգիներ տնկեց:

Նրկար ժամանակ Արմենակը թափառում էր դադաստաններում, որ իր հայրենական կալուածներն ևս ձեռք բերի: Գնաց Ա. քաղաքը և պ. Գրիգոր Պապեանց բարեխիղճ փաստաբանի օգնութեամբ դատը տարաւ գիշատիչ Գէլ-Սարգսից:

Ուրախ էր Արմենակը. ամբարները լիքն էին հացով, մառանը գինով. չորս գութան լծկան եզներ ունէր. կովերի և ոչխարների թիւը անհամար էր: Որդիքը գիւղական դպրոցումն էին սովորում: Բաղդաւոր էր նրա կեանքը: Արմենակը երգուէց հօր շիրմի վրայ, երբէք ոտը չհանել հայրենիքից դուրս, ուր միայն թշուառութիւն է գտնվում: Տխուր անցեալը մոռացութեան տուէց և զբաղուէց ներկայով իր ծննդավայրում: Նրա հանգուցեալ ծրնողների հոգին ուրախացան. անհուն բերկրութեամբ ուրախացան նոյնպէս նրա հայրենակիցների սրտերը. ուրախ չէր միայն Գէլ-Սարգիսը, որի ներսը բոյն էին դրել սև նախանձն ու չկամութիւնը: Բայց նա արդէն դժոխքի բաժին էր հենց երկրաւոր աշխարհում...

Արմենակը հասաւ խորին ծերութեան. նրա սովորական խօսքն էր միշտ. «հայրենիքից դուրս վիշտ է և ցաւ»:

ՎԵՐՋ

6118
6119
6120 6121
24571
24572

2018

